

Pregledi i osvrsti

Pregledni rad UDK 17.018:17.024.2

doi: [10.21464/fi36112](https://doi.org/10.21464/fi36112)

Primljeno 7. 9. 2015.

Linda Maraš Krapić

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Sveučilišna avenija 4, HR-51000 Rijeka
l.maras.k@gmail.com

Problem troleja i vrijednost intuicija kao dokaza

Sažetak

U ovom radu riječ je o moralnoj dilemi poznatoj kao »problem troleja«, u kojoj se traži odgovor za opravdanje ideje o mogućnosti spašavanja petoro osoba na način da žrtvujemo jednu nevinu osobu. Mogu li nam suvremena istraživanja iz područja neuroznanosti oblikovati etičke postavke te može li se naći opravdanje za takav stav izvan utilitarističke koncepcije? Na pitanje kakvu ulogu u ovoj problematici posjeduju intuitivni moralni sudovi, može se odgovoriti da intuicije, iako nemaju težinu empirijskog dokaza u znanosti, mogu biti regulativni principi u ostvarivanju koherencije između promišljenih moralnih sudova i općih načela, odnosno reflektivnog ekvilibrija. U zaključku navodim da ne postoji nikakvo moralno opravdanje za ubojstvo nevinog čovjeka.

Ključne riječi

problem troleja, utilitarizam, intuitivni moralni sudovi, koherencija, reflektivni ekvilibrij

1. Uvod

U ovome radu bavit ću se problemom koji je u moralnim raspravama poznat kao *problem troleja*. Osvrnut ću se na metodu reflektivnog ekvilibrija u kojemu se moraju usuglasiti promišljeni moralni sudovi s teorijom morala. Iako se u problemu troleja, kao što će se vidjeti u kasnijem opisu problema, radi o spašavanju pet života pri žrtvovanju jednog čovjeka, ipak se pred nas postavlja moralna dilema: smijemo li direktno usmrtniti jednog čovjeka? Iako se čini, na prvi pogled, razumljivim da je prihvatljivije spasiti pet ljudskih života žrtvujući jednu osobu, vrlo teško ćemo naći moralno opravdanje za takav čin, osim ako se u potpunosti ne priklonimo utilitarističkom pogledu. Razlog zašto trenutno ne posežemo za rješanjem situacije u kojoj bismo žrtvovali jednu osobu da spasimo pet drugih vjerojatno leži u činjenici da nas intuicija zaustavlja u ubijanju nevine osobe.

Mislim da možemo u potpunosti prihvatiti stajalište da intuitivni posebni moralni sudovi imaju toliku pouzdanost da mogu povećati ili umanjiti razumnost prihvaćanja moralnih načela.¹ Oslonit ću se na pozvano predavanje Folkea

Tersmana *Fresh Air* (2006.) koji postavlja pitanje o tome što se događa kada nova empirijska istraživanja, npr. iz psihologije, sociologije i neuroznanosti, pronađu put u filozofsku debatu. Autor navodi da ih neki prihvaćaju ukazujući na dalekosežne filozofske posljedice, dok su drugi skeptični i smatraju da će ova vrsta istraživanja ukinuti filozofiju kao takvu. Folke Tersman smatra da često pobjeđuje skeptičan stav. U radu se osvrće na istraživanja Joshue Greenea i njegovih suradnika sa Sveučilišta u Princetonu. Oni su upotrijebili modernu tehniku slikanja mozga (MR) da objasne što se događa s ljudskim mozgom kada zamišlja određene praktične dileme. Točnije, oni su se fokusirali na različite verzije problema troleja, koji je izvorno postavila Phillipa Foot.² Bavit će se pitanjem mogu li intuicije biti tretirane kao dokaz, analogno opažanjima u znanosti, i zaključiti da nam one, iako nemaju težinu empirijskog dokaza u znanosti, mogu poslužiti kao smjernice, odnosno kao regulativni princip.

2. Dvije verzije problema troleja

U originalnoj verziji ovog slučaja jureći tramvaj (trolej) ubit će pet osoba ako mu se dozvoli da nastavi voziti u postojećem pravcu. Jedini način da ga se zaustavi, odnosno preusmjeri, jest pritisnuti prekidač koji će ga usmjeriti prema drugom paru tračnica gdje će ubiti jednu osobu, umjesto prethodno navedenih pet. Kada se postavi pitanje bismo li pritisnuli prekidač, većina ljudi odgovorit će potvrdno. U isto vrijeme, većina ljudi odbija prihvatiti mogućnost da bi bilo opravdano zaustaviti trolej na način da gurnemo nekog neznanca s mosta na tračnice, što je drugi poznati slučaj problema troleja.

To se može činiti iznenađujućim. U oba slučaja spašavamo pet osoba žrtvujući jednu i, dosljedno tome, čini se da bi se trebalo zahtijevati da se o ovom slučaju sudi istovjetno. Razmatrajući oba slučaja problema troleja, Greene je došao do spoznaje da se različita područja u mozgu aktiviraju kada osobe razmišljaju o dvije navedene verzije tog problema. Naime, pokazalo se da ljudi različito reaguju na pitanje o tome treba li žrtvovati jedan život da bi se spasilo petoro, ovisno o tome radi li se o osobnom, bliskom doprinošenju smrti jedne osobe (guranjem jedne goleme osobe pred trolej) ili neosobnom, udaljenom načinu (pritiskom na gumb ili okretanjem prekidača da bi se nadolazeći trolej preusmjerio s trake na kojoj je petero ljudi na onu na kojoj je jedna osoba). Ljudi uglavnom prihvaćaju neosobne slučajeve, a odbacuju guranje nekoga pod vlak ili prihvaćaju tu opciju tek nakon kraćeg razmišljanja. Prilikom obrade tih slučajeva, neuroznanstvenici su snimanjem mozga i moždane aktivnosti utvrdili da je u osobnim, bliskim slučajevima aktivirana emocionalna strana mozga, dok u drugima to nije i lako se donosi racionalna odluka da je pet života vrednije od jednoga. Čak i oni koji su nakon razmišljanja ipak bili spremni prihvatiti da je opravdano gurnuti golemu osobu da bi se došlo do jednakog ishoda, morali su *uložiti napor* da ignoriraju negodovanje emocionalne strane takvom odlukom i uzmu u obzir racionalnu, logičku računicu. Možemo kazati da objašnjenje dolazi iz čovjekove evolucijske prošlosti u kojoj nije postojalo udaljenih ili odgođenih posljedica čovjekovih postupaka na način na koji one postoje danas. Smrti su bile povezane s bliskim kontaktima i izravnim uplitanjem te se razvio moralni osjećaj koji reagira na takve situacije.

Kritički će se osvrnuti na ovo istraživanje. Potvrđuje li Greeneovo istraživanje da su ljudi spremni prikloniti se utilitarističkoj ideji? Prema rezultatima tog istraživanja možemo zaključiti da jesu. Međutim, oni vjerojatno pristaju

na takav čin u vlastitim mislima, u prostoriji gdje se izvodi taj pokus, ali bi li oni u konkretnom prostoru mogli vlastitom rukom ubiti nevinog čovjeka i bi li se tada njihova intuicija snažno usprotivila i zaustavila ih u tom naumu? Kao što su u istraživanju usporedili situaciju s prekidačem i direktnim guranjem neznanca pod vlak, tako se može i ovdje napraviti analogija s idejom o pristanku na čin direktnog ubijanja u istraživačkoj sobi gdje zamišljamo osobu koju bismo usmrtili te stvarne situacije i stvarnog čovjeka kojeg bismo vlastitom rukom usmrtili. Velika je vjerojatnost da bismo tada odustali od takvog čina, stoga ne čudi skeptičan stav mnogih filozofa prema dominantnom uplitanju pojedinih empirijskih znanosti u filozofsko-moralne rasprave. Ukratko, pitanje je bi li osobe uistinu u realnim situacijama reagirale kao u izmišljenim okolnostima. Pored toga, pitanje je i bi li osjećale da imaju autoritet da taj postupak postave kao moralno pravilo, što znači da bi imale pravo druge osobe osuditi kada se ne bi ponašale u skladu s tim pravilom.

Kao što je John Locke rekao da je domet naše spoznaje ograničen, ali je naše znanje sasvim dovoljno da prema njemu uredimo svoj život, tako u filozofiji morala empirijska istraživanja iz psihologije, sociologije i neuroznanosti mogu biti podloga, ali ne i presudni faktor u donošenju moralnih odluka. Raimond Gaita je lucidno zamijetio:

»Nije slučajnost da postoje djeca geniji u igranju šaha ili sviranju violine, ali ne i u etici. Nije slučajnost da ne postoje nagrade ili priznanja ili kvizovi u etici.« (Gaita 2004: 112)

Mi možemo učenjem usvojiti određenu etičku edukaciju, kako prihvatiti i dati etičku kritiku, ali ne možemo govoriti o distinkciji između eksperata i laika, jedino između kompetentnih i nekompetentnih moralnih prosuditelja.

Peter Singer u svome se radu (2005) također bavi ovim rezultatima. On smatra da navedeni rezultati potkopavaju određeni način argumentiranja u normativnoj etici, točnije strategiju kritiziranja moralnog principa ili teorije na osnovi toga da je ona u konfliktu s uobičajenim moralnim intuicijama. Postavlja se pitanje opravdanosti i ispravnosti postojećih moralnih shvaćanja i temeljnih principa moralnosti te se pita kakvo djelovanje treba biti. Normativna etika trebala bi nam reći što trebamo učiniti i zašto to trebamo baš tako učiniti. Osim sadržaja, ona nam treba ponuditi i opravdanje. U idealnom slučaju, normativna etička teorija sastojala bi se od jednog ili više intuitivno prihvatljivih moralnih principa koji bi bili primjenjivi na sve moguće situacije.³

3. Cowley i monstruoze misli

Sličnom se problematikom bavi Christopher Cowley. U svome djelu⁴ navodi primjer koji je iznio Jeff McMahon, a riječ je o sljedećem: žena koja je zanjela dijete umjetnom oplodnjom umire prilikom poroda. Ona nema obitelji, ni bliskih prijatelja koji bi se mogli brinuti o novorođenom djetetu. Novorođenče je zdravo i kao takvo idealan kandidat za posvajanje. Međutim, u istoj bolnici gdje je siroče rođeno, postoje tri petogodišnja djeteta koja će uskoro

2

Phillipa Foot prva je postavila ovaj problem u članku iz 1967., dok je klasičan članak na tu temu »Killing, Letting Die, and the Trolley Problem« Judith Jarvis Thompson iz 1976., objavljen u *The Monist*, sv. 59, br. 2, str. 204–217, doi: <http://dx.doi.org/10.5840/monist197659224>. Usp. fusnotu 15 u Singer 2005.

3

Usp. Berčić 2012: 232, 233.

4

Cowley 2008.

umrijeti ako im se ne transplantiraju organi. Ispostavlja se da novorođeno siročče posjeduje točan tip organa koji je potreban petogodišnjoj djeci. U ovom primjeru *najgoreg slučaja* McMahon zagovara stajalište o potrebi žrtvovanja novorođenog djeteta da bi se spasili životi ostalo troje djece, iako pri tome naglašava osjećaj bojazni i tjeskobe. Dosljedan u obrani svoje pozicije, odlučuje ignorirati te osjećaje pozivajući se na *hrabrost mišljenja nezamislivoga i slijeđenje logike i razuma, čak i kada to vodi do neugodnih zaključaka*.⁵

Cowley razmatra primjer u kojemu mi vjerujemo da je nelagoda ispravno ignorirana u svjetlu argumenata koji su doprinijeli moralnom progresu, a riječ je o ukidanju ropstva u 19. st. u Sjedinjenim Američkim Državama. Jesu li pojedinci koji su na početku 19. st. razmišljali o tome da se »crnom čovjeku« dopuste sva prava kao i »bijelom zemljoposjedniku« bili oni mislioci koji su imali hrabrosti misliti nezamislivo? I je li takva sugestija, također, generirala jednu vrstu bojazni i tjeskobe, čak i među obrazovanima, kao ona kod McMahonovog primjera? Međutim, Cowley zauzima stav da postoji ključni problem s analogijom ova dva primjera. Iako su pobornici ukidanja ropstva očekivali da će u javnosti izazvati nelagodu, oni su ipak bili potpuno uvjereni u ispravnost svoga cilja, točnije, oni su bili uvjereni i intelektualno i emocionalno, dok je McMahon siguran u svoju poziciju samo s intelektualnog stajališta, a bojazan i nelagoda ostaju. Potkopava li takva situacija nešto od njegove teorije? Sve i ako možemo McMahonov projekt opisati kao prevladavanje razumljive psihološke odbojnosti, Cowley smatra da se analogija s pobornicima ukidanja ropstva razilazi u samoj biti stvari. Premda će ukidanjem ropstva bijeli robovlasnici biti materijalno oštećeni te će i poneki rob biti nezadovoljan novonastalom situacijom u kojoj mu više nije osigurana hrana i smještaj, takva se situacija nikako ne može izjednačiti s ubijanjem, što je sudbina novorođenčeta u McMahonovoj utilitarističkoj računici.

»Uistinu, dok je moguće zamisliti idealan svijet bez ikakve vrste rasizma, puno je teže zamisliti svijet gdje su novorođena siročad rutinski žrtvovana.« (Cowley 2008: 12)

Iz navedenog možemo vidjeti da Cowley zauzima čvrsti stav da McMahonova moralna koncepcija nije primjenjiva u realnom svijetu. I dok ostale filozofske discipline mogu transcendirati bilo koju metatematiku, filozofija morala mora biti imanentna stvarnom svijetu »i ne može biti izolirana od filozofova vlastitog života izvan seminarskog kabineta« (Cowley 2008: 12). Iako se Cowleyjeva kritika nekome može činiti kao ona ograničena na *ad hominem*, on je siguran u poziciju da argumenti govore sami za sebe, i to bez obzira tko stoji iza njih.

4. Moralne intuicije

Osvrnimo se ponovno na pojam moralnih intuicija. Pod moralnim intuicijama Tersman podrazumijeva moralne tvrdnje koje netko prihvaća, a da pritom nisu utemeljene na pukom shvaćanju toga što slijedi iz neke etičke teorije ili principa. Različiti ljudi imaju različite intuicije i oni ih se manje-više drže. Također, može se vjerovati da postoje intuicije bez obvezivanja na mnoge od metafizičkih, normativnih i epistemoloških tvrdnji povezanih s filozofima koji su obično smatrani intuicionistima, kao što su George E. Moore, Harold A. Pritchard i William D. Ross. Naime, intuicionisti smatraju da se moral može opravdati pozivanjem isključivo na moralne intuicije i bez pozivanja na moralne teorije, a takva pozicija u suprotnosti je s reflektivnim ekvilibrijem koji zahtijeva postojanje teorija, ali i intuicija.⁶ Prema tome, nema obvezi-

vanja na Mooreov pogled da moralni termini poput *dobar* i *ispravan* predstavljaju jednostavna, neanalizirajuća, ne-prirodna svojstva, niti da imamo neku specijalnu spoznajnu sposobnost ili organ s kojim bismo mogli dokučiti moralne istine. Razlika između moralnih intuicija i drugih moralnih nazora u tome je što intuicije nisu rezultat svjesnog zaključivanja iz moralne teorije ili principa. Na tragu toga je i Cowleyjeva kritika McMahona u spomenutom slučaju novorođenčeta, a vodi prema intuicionizmu prema kojem mi predosjećamo moralne činjenice koje nas navode na ono što bismo trebali učiniti u specifičnim problemskim situacijama.

Singer pak smatra da rezultati Greeneovih istraživanja urušavaju strategiju kritiziranja etičkog principa ili teorije na osnovi toga što je ona u konfliktu s uobičajenim moralnim intuicijama. Singer smatra da Greeneovi rezultati, kao i druga empirijska istraživanja moralnih intuicija, pokazuju da ova strategija nije održiva jer je bazirana na pretpostavci prema kojoj bi intuicije trebale biti tretirane kao neka vrsta podataka ili dokaza protiv kojih bi moralni principi bili testirani. Prema Singeru, Greeneovi rezultati potkopavaju ovu pretpostavku i bacaju sumnju na metodu reflektivnog ekvilibrija. Ova metoda poima intuicije kao vrstu dokaza bar u onoj mjeri u kojoj one konstituiraju uvriježene moralne sudove. Grubo rečeno, ideja je to prema kojoj bismo trebali postupiti tako da istražujemo koji se skup normativnih teorija najbolje slaže s ovim prosudbama. Ako je teorija za koju smatramo da nam najbolje odgovara u konfliktu s nekima od njih, trebali bismo je modificirati ili odbaciti prijeporne sudove dok ne postignemo ekvilibrij, odnosno ravnotežu.

5. Reflektivni ekvilibrij

»Reflektivni ekvilibrij⁷ [...] je stanje koherencije između moralnih načela filozofski utemeljenih (kao što je 'krivo je upotrebljavati moć da bi se nanijele nesreće'), posebnih intuitivnih moralnih sudova (kao što je 'krađa koju gledam moralno je neispravna') i svih ostalih moralno relevantnih vjerovanja koje spoznavatelj prihvaća.« (Baccarini 1994: 11)

Koherenciju u reflektivnom ekvilibriju čini konzistentnost koja predstavlja stanje u kojem vjerovanja nisu u kontradikciji, ali je to prije svega minimalni uvjet koherencije. Relevantnost koherencije je veća ako je i povezanost među vjerovanjima veća,⁸ a sam uvjet koji je potreban koherentistu za opravdanje vjerovanja je upravo navedena koherencija. Ovim putem došli smo do zaključka da opravdavačka strategija reflektivnog ekvilibrija leži u tome što su vjerovanja međusobno povezana, odnosno što se međusobno podržavaju.⁹

⁵ McMahon bi mogao braniti svoju odluku da ignorira svoje bojazni na sljedećim osnovama: »U bilo koje doba moraju postojati ljudi koji imaju hrabrosti misliti nezamislivo, slijediti logiku i razum čak do neugodnih zaključaka; jer to je suština intelektualnog i etičkog napretka i postupnog prevladavanja nerazložnih predrasuda, tabua i strahova. Da, ja također imam bojazni jer sam također podložan psihološkim pritiscima koji proizlaze iz socijalnih konvencija i iz mog odgoja, i rado ću ih priznati. Ako moje bojazni mogu biti potkrijepljene razumom, prihvatit ću ih i slijediti; ako ne mogu, ignorirat ću ih najbolje što mogu.« (Cowley 2008: 10)

⁶ Usp. Baccarini 1994: 100–101.

⁷ Ovu metodu u moralu prvi je zastupao John Rawls iako je, prema njegovim riječima, ta metoda već prije postojala u logici kod Nelsona Goodmana, no on nije koristio termin koji je afirmirao Rawls. Usp. Baccarini 1994: 22.

⁸ Usp. Baccarini 2007: 44.

⁹ Usp. Baccarini 2007: 44; Sayre-McCord 1996: 166–170.

Razlikujemo metodu širokog i metodu uskog reflektivnog ekvilibrija. Unutar uskog reflektivnog ekvilibrija zahtjev je na koherenciji između promišljenih moralnih sudova i općih načela. Taj se zahtjev postiže jedino usklađivanjem. Ponekad nailazimo na primjer u kojemu bismo trebali revidirati teoriju, dok bismo u drugim slučajevima trebali odbaciti neke promišljene sudove koje ne možemo uskladiti s teorijom. Prema Normanu Danielsu, metoda širokog ekvilibrija postiže se ostvarivanjem koherencije na trostrukom nivou, obuhvaćajući skup intuitivnih sudova, moralnih načela i relevantnih pozadinskih teorija.¹⁰ Unutar promišljenih moralnih sudova nalaze se sudovi koji se odnose na konkretne moralne situacije, odnosno to su intuitivni moralni sudovi koje donose prikladni subjekti u prikladnim uvjetima nakon stanovitog promišljanja.¹¹ Također, u metodi širokog ekvilibrija dana su moralna načela koja proizlaze iz moralnih teorija, kao i pozadinske teorije koje stoje kao potpora moralnim načelima i moralnim teorijama, a koje nisu ovisne o intuitivnim sudovima. Teorija morala koja proizlazi kao posljedica primjene ove metode je teorija morala za koju se može reći da je *epistemički dobra i adekvatna* (Timmons 1999: 100).¹²

6. Problem troleja, reflektivni ekvilibrij i utilitarizam

Singer zastupa stav da treba istraživati ljudske intuicije, ali da treba biti oprezan s njihovim potencijalom za reviziju postojećih etičkih teorija. Gerd Gigerenzer, istraživač bihevioralne intuicije, kaže da

»... istraživanja moralnih intuicija nikada neće nadomjestiti potrebu za moralnom razboritošću i individualnom odgovornošću, ali nam ona mogu pomoći da razumijemo kako životne okolnosti utječu na moralno ponašanje i time otkrijemo načine kako ga poboljšati.« (Gigerenzer 2009: 181)

Singer, pak, tvrdi da slučaj troleja nema nikakve normative važnosti za uspješnost ili neuspješnost utilitarističke teorije morala, odnosno, s moralne su strane dvije verzije slučaja troleja jednake zato što, prema utilitarizmu, mi uvijek trebamo činiti ono što doprinosi većoj sumi dobiti. U raspravi o slučajevima s trolejem, Singer prihvaća rezultate istraživanja, ali ukazuje na to da rezultati ničime ne utječu na kvalitetu i doseg utilitarizma kao teorije – slučajevi ostaju isti:

»Ali kakva je moralna važnost činjenice da sam ubio nekoga na način koji je bio moguć prije milijun godina, a ne na način koji je postao moguć prije tek dvjesto godina? Odgovorio bih: nikakva.« (Singer 2005: 348)

Stoga, utilitarizam određuje da bi bilo ispravno ubiti jednu osobu u zamjenu za dobrobit ostalih, pa i onda kada je ta dobrobit neznatna. Ako ovaj slučaj razmatramo s pozicije utilitarizma postupaka, u kojemu vrednujemo naše postupke prema posljedicama do kojih dovode, ili ako ga razmatramo sa stajališta utilitarizma pravila, prema kojima pojedine postupke vrednujemo ovisno o tome jesu li u skladu s pravilima koja nas dovode do najveće ukupne dobiti, zaključak je isti. Naime, ishod uvijek mora dovoditi do boljih posljedica. Jer iako je u ovome slučaju riječ o tome da će jedna osoba biti ubijena, ipak je to, prema gledištu utilitarizma pravila, u konačnici bolje rješenje nego pet ubijenih. Prema utilitarizmu pravila, iako je on kompromisna pozicija između konzekvencijalističke i deontološke etike, odnosno između pozicije u kojoj se postupci ocjenjuju prema posljedicama i pozicije u kojoj se postupci ocjenjuju prema načelnim pravilima kojima su vođeni, mi se u konačnici trebamo pridržavati onog pravila koje dovodi do boljih posljedica.¹³

Folke Tersman smatra da se utilitarizam ne može povezati s reflektivnim ekvilibrijem jer moralni principi povlače moralne intuicije samo uz dodatne empirijske pretpostavke. Kada je riječ u utilitarizmu, empirijske pretpostavke su previše zahtjevne zbog toga što uključuju izračun svih posljedica i međuljudske usporedbe da bismo dobili opravdane sudove o njima. Zbog toga Tersman smatra da se ne može od načela doći do intuitivnih sudova te se za utilitarizam ne može ustanoviti nalazi li se u reflektivnom ekvilibriju. Tersman želi istražiti implikacije Greeneovih rezultata za metodu reflektivnog ekvilibrija i sudova protiv kojih imamo testirati različite principe prema ovoj metodi.

Prema njemu, ono oko čega je Singer kritičan je to što su intuicije uzete kao dokaz, tj. kao da imaju analognu ulogu koju opažanja imaju kada znanost testira empirijske teorije. Razlog zbog kojeg znanost ima ovakvu ulogu je taj što mi obično imamo razloga misliti da ona otkriva neke istine o aspektima stvarnosti koju želimo istražiti. U načelu je to tako, osim ako imamo određen razlog sumnjati da su opservacijska vjerovanja formirana pod utjecajem suboptimalnih perceptivnih uvjeta ili nekih drugih iskrivljenih faktora. Mi imamo razloga vjerovati da je to istina i to predstavlja razlog zašto bi znanstvena teorija u konfliktu s time trebala biti revidirana.

7. Inicijalni kredibilitet i iskrivljeni faktori

Singer (2005) navodi da su Greeneovi rezultati, jednako kao i drugi faktori vezani za moralne intuicije, formirani da pokazuju da moralnim intuicijama ne bi trebao biti dodijeljen status sličan statusu opservacija u znanosti. Status koji je pridodan opservacijama Tersman naziva *inicijalnim kredibilitetom*. On tvrdi i da to što oni imaju ovaj status ne pretpostavlja fundacionalistički pogled do mjere da su oni nepopravljivi, nesumnjivi ili istiniti sa sigurnošću. Autor smatra da je taj status, s druge strane, kompatibilan s koherentističkim pogledom jer drži za bilo koje vjerovanje da je opravdano za neku osobu u mjeri u kojoj se slaže s drugim njenim vjerovanjima. Ako je koherentizam ispravan, opservacijska vjerovanja imaju inicijalni kredibilitet u svojstvu činjenica da naše teorije o svijetu i naš perceptualni aparat sugeriraju da su one formirane na način koji ukazuje na to da su istinite.

Zašto Greeneovi rezultati potkopavaju tvrdnju da moralne intuicije imaju inicijalni kredibilitet? Greeneovi rezultati navode da određeni emocionalni odgovori uzrokuju formiranje barem nekih moralnih intuicija, kao što su intuicije da bi bilo pogrešno gurnuti stranca s pješačkog mosta. Singer razmatra evolucijsku pozadinu ovog mehanizma. Smatra da su emocionalni odgovori koji leže u pozadini intuicija evoluirali jer su pomogli našim precima da adekvatno odgovore u situacijama s rizikom za nasilni konflikt i gdje nema vremena za previše razmišljanja. Zbog vrijednosti koje ova strategija ima za preživljavanje to je preneseno na sljedeće generacije. Može nam se učiniti da bi Singer trebao zaključiti da zabranu ubijanja treba proširiti, u suvremenim okolnostima, a ne je ograničiti u skladu s utilitarizmom. Međutim, sjetimo

10
Usp. Daniels 1996: 22; Baccharini 2007: 46.

11
»Dakle, prije svega, postoje intuitivni moralni sudovi koje donose prikladni subjekti u prikladnim uvjetima nakon stanovitog promišljanja i, sukladno tome, nazivaju se 'promišljeni moralni sudovi'.« (Baccharini 2007: 46)

12
Usp. Sušnik 2005: 206.

13
Usp. Berčić 2012: 239.

se da Singer koristi istraživanja magnetnog rezoniranja mozga u kojima se pokazuju razlike u reakcijama na slučajeve neposrednog doprinošenja smrti (u slučaju guranja stranca) u odnosu na slučajeve udaljenog doprinošenja smrti neke osobe (u slučaju pritiska prekidača). Emocionalna reakcija nije se stigla evolucijski razviti u drugom slučaju i stoga nije kandidat za proširenje zabrane – naprosto jer nije puka emocionalna reakcija i stoga ne ulazi u jednaku kategoriju *vrijedne strategije preživljavanja*. Prema Tersmanu, neki emocionalni odgovori koji leže u pozadini predstavljaju iskrivljene faktore, poput onih koji nas vode prema odbacivanju opservacija koje su nastale u sub-optimalnim opažajnim uvjetima. Autor navodi primjer s NLO-om. Kaže da ako netko tvrdi da je vidio NLO, bit ćemo tim podatkom manje impresionirani ako doznamo da je bio teško pijan. Slično tome, ako je moralna intuicija pod utjecajem emocionalnih odgovora koji leže u pozadini ljudske prosudbe, poput one u vezi s mostom, to također mora biti razmotreno sa sumnjom. Zašto ove emocije predstavljaju iskrivljene faktore? Naime, kada su ljudske prosudbe u drugim područjima pod utjecajem njihovih *gut-feelings* (*osjećaja iz trbuha*), to odvlači od njihove pouzdanosti. Tersman navodi primjer s planinskim vodičem: možemo vjerovati intuicijama i slutnjama iskusnog planinskog vodiča kada idemo planinariti u planine, ali ne i kada idemo pješačiti po australskoj pustinji. Ideja je da iz ovog istraživanja možemo izvući sličan zaključak vezano za naše moralne intuicije. Singer smatra da ima malo smisla u konstruiranju moralne teorije dizajnirane tako da se slaže s našim uvriježenim moralnim sudovima koji sami proizlaze iz naših evoluiranih odgovora na situacije u kojima smo mi i naši preci živjeli kao socijalni sisavci, primati i na kraju kao ljudska bića.

Tersman kaže da se ovo može činiti privlačnim, ali je potreban oprez. Npr. nije jasno da zaključci istraživanja koja se tiču drugih područja mogu biti proširena i na moralno zaključivanje. Ovo je zapravo teško odrediti jer nije jasno imamo li neovisan pristup istinama moralnih sudova. Tersman zauzima stajalište da emocionalna uključenost sama po sebi ne odvlači od pouzdanosti naših moralnih sudova, što je primjerice u suprotnosti s Kantovom etikom kojom se tvrdi da djelovanje motivirano emocijama nema moralnu vrijednost.¹⁴ I utilitarizam se suočava s poteškoćama kada nastoji prihvatiti emocije, s obzirom na to da one ne podržavaju zahtjev nepristranosti. Tersman smatra da dobro utemeljena prosudba moralne dileme zahtijeva informacije o tome čiji interesi su u pitanju, a to može pretpostaviti uključivanje istraživačeva emocionalnog života. Također, određena količina empatije može biti potrebna da bi se razlikovali interesi.

Još općenitije, Singerovo zaključivanje, čini se, bazirano je na gruboj slici uloge emocija i odnosa emocije, kognicije i percepcije, a to djeluje intimnijim i kompleksnijim. Također, suvremena istraživanja sugeriraju da emocije igraju ključnu ulogu u našim kognitivnim nastojanjima na način da pomažu izlučiti nevažne aspekte naših percepcija i dosegnuti pouzdanije odgovore na naša pitanja.

Tako, ideja da angažman emocija predstavlja ometajući faktor nije sasvim plauzibilna. Prema Tersmanovom mišljenju najbolji način da se tvrdi da emocionalni angažman, koji Greeneovi rezultati otkrivaju, predstavlja ometajući faktor jest da se istakne da to znači da je potreban određeni trud da bi se preispitale intuicije. Ovo je potkrijepljeno činjenicom da je trebalo više vremena onim subjektima koji su naposljetku prosudili slučaj s mostom jednako slučaju s prekidačem u dosezanju svoje prosudbe. To bi moglo značiti da se čini da u slučaju mosta moramo raditi protiv određene automatske ten-

dencije, što čini lakšim previdjeti relevantna razmatranja i učiniti pouzdani odgovor težim. Slične tendencije mogu uzrokovati nevolje u drugim kontekstima. Tako i Jeff McMahon priznaje da, iako podržava ideju o žrtvovanju jednog djeteta da bi se spasili životi troje bolesne djece, u njemu se javlja bojazan i tjeskoba. Možemo se upitati koliko veliki napor on mora uložiti da bi ignorirao takve osjećaje i prigrlio svoj stav i potkopava li to njegovu moralnu koncepciju? Ovo nas može uputiti na to da je potrebno preispitati takvu moralnu poziciju.

8. Mogu li intuicije biti dokazi?

Greeneova otkrića uklapaju se u širi evolucijski prikaz porijekla moralnosti. Oni naročito pomažu objasniti zašto su slučaj mosta i prekidača drugačije suđeni. Drugačije su suđeni zato što je indirektan način ubijanja ljudi, koji slučaj s prekidačem prezentira, relativno nov u našoj evolucijskoj prošlosti. Singer zaključuje da nema moralne važnosti u činjenici da je netko ubio nekoga na način koji je bio moguć prije milijun godina, a ne na način koji je postao moguć tek prije dvjesto godina. Smatra da ovaj način postavljanja problema vodi u krivom smjeru. Činjenica da ova određena razlika nema moralne važnosti ne implicira da nema relevantne razlike. Greška proizlazi iz dvoznačnosti koja se tiče fraze *objasniti intuiciju*. Podsjeća da je uobičajeno razlikovati između sadržaja i neke tvrdnje same. Sadržaj neke tvrdnje je propozicija, bar ako tvrdnja sadrži vjerovanje, dok je sama tvrdnja psihološko stanje. Npr. pretpostavimo da netko vjeruje da je Zemlja okrugla. Objasniti ovo vjerovanje značilo bi objasniti zašto ga je osoba usvojila ili objasniti zašto je propozicija od koje se sastoji njegov sadržaj istinita. Objašnjenje prve vrste će pozvati pretpostavke o vjerovateljevoj edukaciji. Objasniti vjerovanje u drugom smislu znači objasniti zašto je Zemlja okrugla, a takvo objašnjenje će pozvati pretpostavke o kozmologiji i fizici. Slično, objašnjenje intuicije da je krivo gurnuti stranca, ali ispravno okrenuti prekidač, jednako bi moglo biti objašnjenje toga kako su ga ljudi formirali ili toga zašto je uistinu krivo gurnuti stranca, ali ispravno okrenuti prekidač. Objašnjenje ljudskih intuicija koje Singer nudi – ono koje se poziva na činjenicu da slučaj s prekidačem predstavlja slučaj ubijanja koji nije bio moguć kada su ljudi evoluirali – objašnjenje je prve vrste. I ovo se objašnjenje može prihvatiti bez obvezivanja na bilo koji naročit pogled o tome zašto je krivo gurnuti stranca, ali ispravno okrenuti prekidač.

Kako bilo, postoji bolji način da se iznese potencijalna važnost objašnjenja. Pitanje je mogu li moralne intuicije poslužiti kao dokaz. Kada govorimo o tome zašto opažanja imaju takvu ulogu u znanosti, to je zbog toga što je, u mnogim slučajevima, činjenica da mi opažamo najbolje objašnjena pretpostavkom da je to opažanje točno. Npr. kada osjetilne stimulacije učine da vjerujemo da su ljudi oko nas, to je obično zbog činjenice da su ljudi stvarno oko nas. To je razlog zašto imamo osnove odbaciti teorije koje su u konfliktu s našim opažanjima. Kada su kombinirani s teorijom o evoluciji, ono što Greeneovi rezultati čine je to da sugeriraju da isto ne vrijedi za moralne intuicije. Naročito sugeriraju da možemo objasniti zašto intuitivno sudimo slučaj s mostom i slučaj s prekidačem različito, bez pretpostavljanja da uistinu postoji razlika. Stoga činjenica da mi sudimo ove slučajeve raz-

ličito ne znači da postoji razlika ili da odbijemo principe iz kojih slijedi da nema razlike.

Tersman će nazvati vrstu objašnjenja koju Singer nudi, za sud da bi bilo krivo gurnuti stanca, ali ispravno okrenuti prekidač, *raskrinkavajućim objašnjenjem*. Raskrinkavajuće objašnjenje je objašnjenje činjenice koja je ponuđena kao dokaz za teoriju ili tvrdnju iz koje ne slijedi da je tvrdnja istinita ili čak značajno vjerojatna. Omogućiti takvo objašnjenje je uobičajeni način da se preispita važnost razmatranja koja su ponuđena kao dokaz. Npr. upotrijebljeni su za preispitivanje svjedočanstava svjedoka u pravnim slučajevima, kao što se vidi iz sljedećeg primjera o ubojstvu švedskog premijera.

Prije dvadesetak godina, švedski premijer Olof Palme bio je ustrijeljen na ulici u Stockholmu dok je šetao prema kući u društvu supruge Lisbeth. Kada je policija uhvatila osumnjičenika za kojeg je smatrala da je počinio to djelo, slučaj je predan na sud i osumnjičenik Pettersson je proglašen krivim, prije svega na temelju svjedočenja udovice Olofa Palmea. Iako nije bilo fizičkog dokaza koji bi ga povezo sa zločinom, Lisbeth Palme ga je identificirala u liniji osumnjičenika u kojoj se pojavio s drugim muškarcima. Kada je slučaj došao na drugostupanjski sud, Pettersson je bio oslobođen jer je utvrđeno da je Palmeova udovica imala određene informacije prije identifikacije koje su je usmjerile prema Petterssonu. Bilo joj je rečeno da je osumnjičenik alkoholičar i beskućnik, a Pettersson je bio jedina takva osoba u liniji, dok su drugi bili policajci. S obzirom na to da je Lisbeth Palme bila socijalna radnica, bila je upoznata sa znakovima alkoholizma. Stoga njeno svjedočenje nije smatrano pouzdanim.

Razmatranja opisanog slučaja potkopavaju dokaznu vrijednost svjedočanstva jer omogućuju materijal za raskrinkavajuće objašnjenje. Čak i ako objašnjenje koje se poziva na policijsku indiskreciju ne isključuje da je Pettersson ubio Palmea, također to ni ne pretpostavlja. Stoga, s obzirom na to da istina toga objašnjenja ne može biti isključena, puka činjenica da je udovica izdvojila Petterssona iz linije ne omogućuje dovoljan razlog za mišljenje da je on ubio Palmea. A kako je to bila najjača karta optužbe, Pettersson je pušten. Slično, tvrdi Tersman, s obzirom na to da Greeneovi rezultati omogućuju materijal za raskrinkavajuće objašnjenje ljudske tendencije da misle da je guranje stranca krivo, a okretanje prekidača ispravno, to također znači da dokazna vrijednost te intuicije može biti preispitana. Nama može nedostajati razlog da mislimo da je vjerovanje formirano na način koji indicira da je ono točno, čak i ako nemamo poseban razlog sumnjati da je lažno. Ipak, ako nemamo razloga misliti da su naše intuicije pouzdano formirane, tretirati ih kao dokaz čini se neopravdanim.

9. Zaključak

Razmatrajući paralelno problem troleja i problem novorođenčeta postavlja se pitanje je li ispravno usmrtniti jednu osobu da bi se spasilo pet u slučaju troleja ili usmrtniti jedno dijete da bi se spasilo troje djece u McMahonovom primjeru. Kada načelno sagledavamo te dvije situacije, ne ulazeći dublje u bit problema, lako se prikloniti matematičko-utilitarističkoj računici da je vrijednost u tome da se spasi što više života. Međutim, postavlja se pitanje kakve su implikacije takvog ishoda, odnosno što ako prihvatimo takav princip, hoće li time postati pravilo da u svako vrijeme možemo ubiti nevinu osobu radi spašavanja dvije, tri osobe? Čak i ako prihvatimo takav čin zbog neke velike

dobrobiti, možemo li onda prihvatiti nepostojanje apsolutne zabrane ubijanja nevinih? Iako će neki filozofi podržati koncepciju žrtvovanja nevine osobe radi veće vrijednosti, radije bih se priklonila mišljenju Elizabeth Anscombe:

»Ako netko uistinu misli, unaprijed, kako je problem treba li nešto takvo kao što je izvršenje sudski potvrđene egzekucije nevinih isključiti iz razmatranja otvorenog propitivanja – ne želim se s njim prepirati; taj pokazuje pokvaren um.« (Anscombe 1958: 19)

Literatura

Anscombe, E. 1981. (1958.), »Modern moral philosophy«, u: *The Collected Philosophical Papers of G. E. M. Anscombe, 3 vols.*, Oxford, Minneapolis: Blackwell, University of Minnesota Press. (*Philosophy*, god. 33, br. 124, str. 1–19, doi: <http://dx.doi.org/10.1017/S0031819100037943>.)

Baccarini, E. 2007. *Moralna spoznaja*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

Baccarini, E. 1994. *Moralni sudovi*. Rijeka: Hrvatski kulturni dom.

Bečič, B. 2012. *Filozofija. Svezak prvi*. Zagreb: Ibis grafika.

Cowley, C. 2008. *Medical Ethics, Ordinary Concepts and Ordinary Lives*. New York: Palgrave Macmillan, doi: <http://dx.doi.org/10.1057/9780230591561>.

Daniels, N. 1996. »Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance in Ethics«, u: N. Daniels. *Justice and Justification. Reflective Equilibrium in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 21–46, doi: <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511624988.003>.

Gaita, R. 2004. *Good and Evil: An Absolute Conception*, London: Routledge.

Gigerenzer, G. 2009. *Snaga intuicije: inteligencija nesvjesnoga*. Zagreb: Algoritam.

Kant, I. 2003. *Osnivanje metafizike čudoređa*. Zagreb: Feniks.

Kant, I. 1956. *Kritika praktičnog uma*. Zagreb: Kultura.

Singer, P. 2005. »Ethics and Intuitions«, *The Journal of Ethics*, god. 9, br. 3–4, str. 331–352, doi: <http://dx.doi.org/10.1007/s10892-005-3508-y>.

Sušnik, M. 2005. »Naturalistički moralni realizam«, *Prolegomena*, god. 4., br. 2., 201–217.

Tersman, F. 2006. *Fresh Air?*. Pozvano predavanje. Dostupno na: <http://www.fil.lu.se/hommageawlodek/site/papper/TersmanFolke.pdf> (posljednji pristup 15. veljače 2016.).

Timmons, M. 1999. *Morality without Foundations*. New York: Oxford University Press.

Sayre-McCord, G. 1996. »Coherentist Epistemology and Moral Theory«, u: W. Sinnott-Armstrong i M. Timmons (ur.), *Moral Knowledge?*. Oxford: Oxford University Press.

Linda Maraš Krapić

The Trolley Problem and the Value of Intuitions as Proof

Abstract

In this article, I will discuss a moral dilemma known as the “trolley problem”, developed for the purpose of finding an answer to whether the idea of saving five people by sacrificing one innocent person can be justified. Is it possible that current research in neuroscience can shape our moral preferences? Can this view be justified outside the utilitarian theoretical conception? Considering the role of intuitive moral judgement in the context of this issue, we can say that intuitions can be thought of as being regulatory principles for achieving a coherence between deliberative moral judgements and general principles, i.e. reflective equilibrium, even though they cannot serve as empirical evidence in science. I conclude this essay with a basic idea that there is no moral justification for killing an innocent human being.

Key words

trolley problem, utilitarianism, intuitive moral judgements, coherence, reflective equilibrium